

III. ARTYKUŁY RECENZYJNE

JÓZEF MATUSZEWSKI (Łódź)

Wyroki najwyższego sądu prawa niemieckiego grodu krakowskiego

(*Decreta iuris supremi Magdeburgensis castri Cracoviensis. Die Rechtssprüche des Oberhofs des deutschen Rechts auf der Burg zu Krakau 1456–1481*. Hrsg. von Ludwik Łysiak i Karin Nehlsen von Stryk, Frankfurt am Main 1995)

I.

Ostatnie lata zaowocowały trzema publikacjami, ważnymi szczególnie dla historyka prawa, prawem chełmińskim¹, najstarszym zwodem prawa polskiego² oraz powołanymi wyżej dekrétami najwyższego sądu prawa niemieckiego na zamku krakowskim. Na znaczenie pierwszej zwróciliśmy uwagę w recenzji, opublikowanej w tymże czasopiśmie³. Drugą zajmie się ktoś inny⁴. Sami pragniemy omówić wydawnictwo najnowsze, *Decreta*. Są one źródłem pierwszorzędного znaczenia. Dzięki nim dowiadujemy się o tym, „jak w Polsce rozumiano recypowane normy prawa niemieckiego, jak je stosowano oraz jak je dalej rozwijano i przekształcano”⁵.

1. Zbiorek zawiera 1629 dekrétów najwyższego sądu⁶ z trzeciej ćwierci 15. wieku. Składają się na nie:

¹ Zygfryd Rymaszewski, *Nieznany spis prawa chełmińskiego z przelomu XIV–XV wieku*, Łódź 1993.

² *Najstarszy zwód prawa polskiego. Das älteste polnische Gewohnheitsrechtsbuch*, wyd. i oprac. Józef Matuszewski i Jacek Matuszewski, Łódź 1995.

³ CPH t. XLVI, 1994 (1995), z. 1–2, s. 92–99.

⁴ Recenzję przygotowuje B. Lesiński do t. XLVIII CPH.

⁵ *Einleitung*, s. XIII.

⁶ Określenie *ius supremum* odnosiło się nie tylko do krakowskiego sądu; tak nazywano również inne trybunały, np. 848: *Sanocense ius supremum*, por. niżej przyp. oraz L. Łysiak, *Ius supremum Maydenburgense castri Cracoviensis 1356–1794. Organisation, Tätigkeit und Stellung des Krakauer Oberhofs in der Rechtssprechung Altpolens*, in *Ius commune, Veröffentlichungen des Max-Planck-Institute für Europäische Rechtsgeschichte (Sonderheft 49)*, Frankfurt am Main 1990.

a) wyroki, 72: *decretum iuris*, 77: *decisio ultimata*, 142: *rescriptum*, 299: *responsum*, 164: *informacio sentencialis*, najczęściej 832: *sentencia* czy *sentencie*. Nieraz ograniczają się one do potwierdzenia dawniejszego wyroku, 93: *extunc circa nostram priorem sentenciam causa permanere debet* (por. też 291, 320, 331, 400, 521, 561, 651, 707, 765, 775, 786, 808, 837, 908, 1062, 1142, 1261, 1473).

b) pouczenia, udzielane przez tenże sąd niższym instancjom, 337: *aput nos, in urbe Cracoviensi, iste observatur iuris ordo ab antiquo*, 1350: *taliter pro informatione sentencialiter respondemus*.

c) do wskazanych wyżej pism oberhof dołącza nieraz żądanie ponownego przesłania sobie akt sprawy z załącznikami uzupełniającymi⁷, 77: *si in ipsa causa iuxta scripta iuris Maydeburgensis decisionem ultimata a nobis habere affectatis, extunc eandem sentenciam cum tota materia huius cause... nobis dirigere debeatis*, 299: *et si vobis ex post in hac causa denuo ad nos scribere contigerit, tunc predictarum litterarum et vestri registri copias una cum parcium altercantium querelis et responsis non obmittatis*, por. też 831–832, a wówczas, po otrzymaniu ich, sąd najwyższy udzieli właściwej odpowiedzi, 299: *ut et nos vobis debitum responsum ex iuris forma rescribere valeamus*.

2. Sąd najwyższy interweniował w następującej apelacji, 152: *legacio*, także 1203: *sentencia appellantis*, w tekstach niemieckich nazywa się ona często 516: (*scheldirs*) *ortil*. Wnosi się ją do wyroków ławniczych sądów miejskich i wiejskich⁸, zwanych nieraz również 1203: *decreta*, redaguje na piśmie i przesyła do Krakowa⁹. Postępowanie zatem pisemne!¹⁰

3. Dekrety wspomniane nie były ostateczne, od nich przysługiwała możliwość odwołania się do sądu królewskiego, 166: *dominus noster Rex graciosus suas per serenitatis litteras per nos vobis clarius pronunciare et intelligibiliter ferre, remittereque ad iudicium vestre civitatis nobis demandavit*, lub do sądu sześciu miast¹¹, 254: *haben gesessin dy sechs — stete*; 908: *nisi solum domini consules sex civitatum, si ad inquantum causa per revocationem et appellacionem ad ipsos devenisset*, 398: *extunc prenomminatus Mathias ab eadem iuris supremi sententia appellare debet ad faciem domini nostri Regis graciosissimi, hoc est ad sex civitates*, 910: *et ab ea (sententja) appellare debuit ad sex civitates, uti iuris est*, 1487: *quia se revocavit ad sex civitates, Regni tribunal*, 1582: *a dicta sententia ad sex civitates*, 1569: *ad prosequendam et agendam dictam appel-*

⁷ *Einleitung*, s. XXII.

⁸ *Einleitung*, s. XIX. Apelacje te pochodzą od blisko 250 miast i wsi, ib. s. XXI.

⁹ Zdumienie wzbudza, że wnoszono apelacje nieraz w sporach błahych: 1174: *pro gallo et dampnificatione*. Szkoda nie musiała być duża, skoro główny jej składnik stanowił kogutek. Galli są też przedmiotem zainteresowania dekretu 821; w tym wypadku chodzi wszakże o periodyczne świadczenie tego ptaka, należne dziedzicznemu sołtysowi *iuxta antiquam consuetudinem*.

¹⁰ *Einleitung*, s. XXII.

¹¹ *Einleitung*, s. XX; por. też *Register I* pod hasłem *civitates sex*.

lacionem a dicta nostra sententia ad sex civitates. Dla tego postępowania dekreta nie przynoszą żadnych wiadomości¹².

4. W przeważającej większości, bo aż w 1416 wypadkach, zredagowano owe dekreta po łacinie; w języku niemieckim (*mittelhochdeutsch*) mamy ich 213¹³. Żaden zatem nie został napisany po polsku. Wszakże całe postępowanie przed sądem najwyższym toczyło się po niemiecku, nawet gdy obie strony były Polakami, 285: *zint der czeit daz beide teil polnisch zeyn*¹⁴, choć niejednokrotnie w tekstach łacińskich (a już nie w niemieckich) pojawiają się wtręty polskie¹⁵. Znaleźliśmy ich 134, wśród nich siedem szczególnie cennych terminów, bo nie znanych SiStp¹⁶. Członkowie sądu bywali zatem trójjęzyczni¹⁷.

5. Dekreta niemieckie występują w grupach po 8 (1166–1173), 6 (670–675), 5 (514–518, 584–588, 719–723), 4 (756–759, 886–889), 3 (563–565, 736–738, 1153–1155, 1157–1159), 2 (634–635, 647–648, 682–683, 704–705, 731–732, 827–828, 851–852, 948–949, 1060–1061, 1224–25, 1237–38, 1274–75, 1319–20), ale najczęściej pojedynczo, 605, 625, 628, 630, 632, 641, 645, 659, 680, 709, 711, 715, 728, 736, 741, 761, 780, 785, 830, 843, 864, 867, 895, 900, 907, 918, 978, 996, 999, 1006, 1021, 1026, 1056, 1065, 1067, 1085, 1115, 1126, 1164, 1176, 1181, 1207, 1211, 1216, 1221, 1228, 1234, 1248, 1250, 1263, 1296, 1323, 1332, 1354, 1373, 1379, 1381, 1389, 1433. Jakże z tego zestawienia poczynić wnioski o znajomości polskiego u pisarzy sądowych?

6. Jeden wyrok daje zwykle odpowiedź na jedną sprawę; czasami reguluje ich więcej, dwie 911, 913, 940, zwłaszcza gdy sąd ławniczy kieruje jedno pismo w dwu kwestiach, 252: *quod ex quo pridem duas vestras sentencias sub uno contextu nobis miseratis*, lub nawet trzy 72, 833, 901, 908, 1187.

7. Wyroki cechuje sumienność i rzeczowość¹⁸. Objętość ich jest nieduża, mieści się ich trzy do czterech na stronę; jedynie kilka z nich rozciąga się na

¹² *Einleitung*, s. XXIV.

¹³ *Einleitung*, s. XVII.

¹⁴ W tej sytuacji sąd poleca udzielić stronom wyjaśnień po polsku, 285: *an dy beiden teiln dy sendunge nicht wer vorpolnisch worden, zo sal men en dy selbe zendunge noch lezen und in polnischim geczunge awslagin*.

¹⁵ Nie znamy podstawy, która upoważniła Wydawcę do twierdzenia, że były one takie, „die in der Alltagssprache nicht sehr geläufig waren”, o.c., s. XXV.

¹⁶ Por. J. Matuszewski, *Inkrustacje polskie w wyrokach łacińskich najwyższego sądu magdeburskiego grodu krakowskiego*, CPH t.

¹⁷ Czy nie świadczą o ich biegłej znajomości polskiego również pewne wypowiedzi łacińskie, które wydają się owocem interferencji języka polskiego, 534, 824, 837, 1030: (*non*) *habet locum* — „ma miejsce”; 598: *quod Dorothea in sua responsione dicere habuit* — „miała powiedzieć”; 1361: *quod ex quo causa se sic habet* — „sprawa tak się ma”; por. tu Matuszewski, *Folia -ae*, RKJ t. 40 1995 s. 191.

¹⁸ *Einleitung*, s. XXI.

całą stronicę czy nawet ją przekracza, 168, 465, 1067, 1199 (łacińskie), 131, 1296 (niemieckie). Z reguły są one zatem bardzo lakoniczne¹⁹, do tego stopnia, że nieraz czytelnik nie jest w stanie zrozumieć dokładnie ich treści²⁰: np. nie bardzo wiemy, o co chodzi, gdy dekret powołuje się na 1325: *obiectum crimen*, czy na 1338: *homo noviter constitutus*.

8. W publikacji wyłowiliśmy niewiele błędów drukarskich. Zestawiamy je niżej, niech stanowią erratę, której Wydawca poskąpił:

	jest	ma być
s. 42 w. 4 od dołu	<i>convicis</i>	<i>concivis</i>
157	<i>indulgea</i>	<i>indulgeat</i> ²¹
910, 919, 1467:	<i>pena luit</i>	<i>penam</i> ²² <i>luit</i>
1392:	<i>insinuanionem</i>	<i>insinuacionem</i>
1392	<i>nanum mortuam</i>	<i>manum mortuam</i> (tak niżej)
717:	<i>nomo</i>	<i>homo</i>
749	<i>iioc</i>	<i>choc</i>
813:	<i>expensas</i>	<i>expensis</i>
823	<i>dextrarmus</i>	<i>dextrarius</i> ²³
831	<i>sallaque</i>	<i>sellaque</i> ²⁴
482	<i>Konig</i>	<i>konig</i>
899	<i>Nyestocze</i>	<i>nyestocze</i>
928, 1149:	<i>solarium</i> ²⁵	<i>salarium</i>
1189	<i>adsolucionem</i>	<i>ad solucionem</i>
1416:	(<i>propter</i>) <i>tutoris</i>	<i>tutorem</i>

Wydawca skarży się na duże trudności w rozcłunkowaniu zdań²⁶. W jednym wypadku pozwalamy sobie ratować zmianą interpunkcji sens ustępu drugiego wyroku 790: *Cartha introclusa in legacionem istam sonabat et sonat: „Item sciendum, quod actor non fuisset profugus, sed amici parcium adversarium (!) voluerunt ipsum (actorem) interimere”*. *Quam cartham introclusam cum sententia remisimus*.

¹⁹ *Einleitung*, s. XXIII.

²⁰ *Einleitung*, s. XXIV.

²¹ Identyczny zwrot w 227: *propter Deum indulgeat atque parcat*.

²² Poprawnie *accusativus* w 1575.

²³ Błędna postać *dextrarmus* podtrzymuje indeks (pod *glacius*!). Jakkolwiek wyglądałby zapis oryginalny, nie ma wątpliwości co do tego, że chodzi w powołanym wyroku o rumaka, *dextrarius*, i to dobrego, *melior*, zaopatrzonego w siodło, *sellatus*, wierzchowca typowego dla rycerza-kawalerzysty, który posiada równocześnie inne przedmioty bojowe, 823: *meliora arma*, to wszystko, *quod ad arma eadem bellica ista spectant*,... *hec universalia arma bellica*.

²⁴ Błąd oczywisty, skoro *remansit equus, sellaque cum aliis atinenciis ad equum spectantibus*; nie należało go więc respektować!

²⁵ W indeksie niepotrzebnie pod *solarium* odsyłać do *salarium*. Pierwsza forma to niewątpliwie lapsus całami skryby, który należało poprawić bez wahań.

²⁶ O.c., s. XXVII.

Pod *Iudeus* odsyłacz jedynie do dekretu 188, a tymczasem Żyd występuje jeszcze w wyrokach 660, 677. Wśród licznych wariantów *ius* nie znajdujemy 1536: *ius pregnans locatum*. Na 134 wyrazów polskich naliczyliśmy w *Register I* tylko 79!

9. Nie zadał sobie Wydawca trudu rozwiązania wszystkich dat, pojawiających się w zbiorze: 514: *feria quarta in die Iuliani martiris* tj. 12. stycznia 1463 r.; 1397: *feria secunda ante festum sancti Stanislai r. 1476* — to 6. maja; 1374: rozwiązana tylko jedna data: *feria quarta post festum Circumcisionis Domini*: 3. stycznia 1476; natomiast nie podano następujących: *in die sancte Cecilie virginis* poprzedniego roku 1475 r., a to było 22. listopada; *feria secunda post Katherine* — 27. listopada 1475 r.; 313: *feria quarta post Penthecosten* tj. 4. czerwca r. 1460.

10. W publikacji brak lokalizacji miejscowości, a jest ich niemało, bo powyżej 300; nie zawiera jej również *Ortsregister*. Przeważająca ilość leży w dzielnicy krakowskiej.

11. Wydawnictwo zaopatrzone zostało w cztery indeksy: *Personen- i Ortsregister* oraz dwa *Sachregister*²⁷. Z indeksów rzeczowych pierwszy obejmuje słownictwo tekstów łacińskich, drugi — niemieckich.

12. Niewiele nasuwa się uwag krytycznych do indeksu niemieckiego. W nim — co oczywiste — górują hasła niemieckie, wyjątkowo jawią się łacińskie. Nie wszystkie są dostatecznie jasne, np. znajduje się w nim termin 834: *aperiens*, a chodzi o *sigil aperiens*; notujemy też brak niektórych wyrazów: 564: *jude*²⁸, 867: *spille* (w jej miejsce weszła *spindel*, choć dekrety jej nie znają!), 931: *ansprech*, 1134: *aussprech*, 1373: *burde*, 1319: *fellunge* (jest *fallig*, lecz bez powołanego tu numeru), 1311: *name*.

Przy niektórych hasłach brak pewnych numerów: *korcze* — 827, *Bank* — 1296, *legacio* — 1170, 1597, *näher sein* — 1085 (jawi się tam *der neeste*), *nein sprechen* — 1085, *melioracio* — 1597. Oczywiście to wszystko drobiazgi, niemal nie do uniknięcia przy tak obszernej publikacji.

13. W średniowiecznych tekstach niemieckich drukuje się rzeczowniki małą literą: taka jest reguła. Ale 132: *benen* (rozumiemy ten wyraz jako *Bienen*) — oddano dużą! Wydawca bowiem, prof. Karin Nehlsen-v. Stryk, poczytała ów termin za propriatyw, choć kontekst stanowczo na to nie pozwala: *daz der antworter dy benen mit gerichte vorsprochen hat, zeyn denne dyselbin bennen gestorben, ee sy der ancleger gefreyet hat gerichtichin von der vorsperunge, zo ist der schade des anclegers gleich wol. Und der antworter darf dorumme keyne*

²⁷ O.c., s. XXVIII.

²⁸ Nie ma go również w *Personenregister*; pot. też wyżej ust. 7.

not leydin. Jest zatem rzeczą ewidentną, że *benen* stanowią tutaj przedmiot umowy zawieranej przed sądem: jest nim chyba rój pszczół! W następstwie wspomnianego majuskułowego zapisu nie znalazły się owe pszczoły w *Sachregister II*; co więcej, awansowały do *Personenregister*!

Z drugą omyłką mamy do czynienia w dekrete 1228: *sint der czeit das denne dy sache czwischen Petro Salomon unde Iorge Morsteyn von des Zalczis wegen von gerichte... vorlegit ist wordin*. Wydawca zrozumiał najwidoczniej *Zalczis* jako nazwę miejscową (stąd majuskuła!), będącą bliższym określeniem odmiejscowym występującej tam *dramatis persona*, Morsztyna. Tymczasem *sól* jest tu znowu przedmiotem sporu²⁹.

14. Autorce niemieckiego indeksu, *Sachregister II*, możemy zarzucić brak powiązań z hasłami łacińskimi *Sachregister I*, choć publikacja stanowi jedną całość. A więc od *Zug* oczekivalibyśmy odsyłacza do *sequela*, od *anklagen* do *accusare* od (*schlechtes*) *Wort* do *infamia*, od *biene* do *apis*³⁰ i in. Tym bardziej, że istnieje tyle terminów prawniczych, przejętych wprost z niemieckiego, a powierzchownie tylko spolszczonych, jak *heergewäte* i wiele innych, znacznie częstszych w tekstach łacińskich niż niemieckich³¹.

15. Ten sam zarzut stawiamy równocześnie autorowi łacińskiego *Sachregister I*: od jego haseł winny pojawić się odsyłacze do haseł niemieckich. Indeks łaciński nasuwa zresztą o wiele więcej zastrzeżeń. Mianowicie notujemy duże w nim braki haseł: *addicio* 1047, *adiutorium* 1431, 1540, *adiuvamen* 662, 667, 894, 890, 1101, 1122, 1188, *ambiguus* 1350, *amissum* 388, *anhelans* 545, *apposicio* 1479, *astitutio* 1190, 1581, *avisare* 1328, *bona mercancia* 1183, *causa capitalis* 1361, 1449, 1450, *cerdones* 1061, 1085, *circumspeccio* 1128, *confosudare* 1559, *dentes* 1623, *dies finalis* 1450, *dies naturalis* 543, *domus vel hereditas* 1411, *dorsum* 1262, 1341³², *duccio testium* 1316, *edicere* 1385, *elongare a iure* 1301, *endromeda* 945, *facies iudicii* 712, 1206, 1496, *femineus* 1463, 1466, *fides* 1548, *frivole* 1494, 1598, *homo noviter constitutus* 1338, 1367, *inductor* 1347, *inexpurgatus* 1362, *intencio* 1402, *inventrix* 286, *laniatius* 1049, *liga* 860, *ligare* 1576, *manifeste* 1341, *manus coniuncta* 1496, *mencio* 1363, *natus* 1525, 1530, *notorie* 829, *paliacio* 1128, *palus* 1466, 1559, *perduccio* 1369, *prepositus* 1201, *progressus* 1272, *provulgacio* 1049, *putridus* 1468, *recordium* 1391, 1436, *res albae* 1037, *res novae* 1568, *rogaciones* 1105, *rixa* 1497, *ruminare* 1406, *sartire* 1402, *scapula* 1092, 1095, 1103, 1124, 1265, 1269, *sublevamen* 1437, *submitio* 1400, *tempus messis* 1316, *tempus versans* 1437, *tergum*³³ 990,

²⁹ Zresztą gdyby rację przyznać Wydawcy, ów *Zalcz* winien był znaleźć się w *Ortsregister*, gdzie jednak szukamy go daremnie. Dodajmy, że *sal* pojawia się w tekście łacińskim, 730, do którego odsyła *Sachregister I*; w 1474 czytamy o *pisces salsi*.

³⁰ W indeksie łacińskim znalazła się jako hasło forma pluralna: *apes*.

³¹ Por. tu Matuszewski, o.c.

³² Nie ma też polskiego hasła: *tyl*!

³³ Odnosimy wrażenie, że dla pisarzy dekretów *tergum* jest synonimem do *dorsum*.

1051, 1092, 1128, 1174, 1271, 1496, 1566, *terminacio finalis* 1136, *valva* 1061, 1085. Jest *oprawa*, ale brak *odprawić*; pod hasłem *ius scultetorum* brak 1063–1064, 1121, 1130, 1145, 1163 (w ostatnim przeciwstawienie do *ius kmetonum*), 1222; o *dextrarius* wyżej ust. 8. Nie mamy przy tem pewności co do tego, czy zestawiliśmy wszystkie opuszczenia!

Niewłaściwie złączono w jednym hasle *vigil civitatis* stróż miejski z *vigiliae*, terminem kościelnym, stojącym obok *sepultura, missae*. Hasło *ius* znalazło się nie na miejscu, które wskazuje alfabet. Nasuwa się też pytanie, dlaczego temuż układowi alfabetycznemu nie podporządkowano we wszystkich wypadkach podhasel, lecz wydrukowano je w następującej kolejności: *ius castrense, ius terre Russie, ius spirituale, commune, positivum, unum, scriptum, civile, kmetonum, speciale, apertum, naturale, expositum, compulsum, opportunum et necessarium, simplex, particulare, parvum, magnum, hospitum, hospitale, viduarum, scoltetorum, feodale, hereditarium, falsum, invalidum, quartum, quintum*. Toż to wręcz chaos poważnie utrudniający korzystanie z owego zestawienia. A do tego mankamentu należałoby dodać uzupełnienia: *ius supremum* (253, 1261 i in.), *ius emptum* 1047, *mettercius* (23, 181, 1132), *metquartus* (1132), *metseptimus* (1132)³⁴; 740: *lawperung* znalazła się osobno miast pod zbiorczym hasłem *luprung*.

16. Oczywiście podniesione zastrzeżenia nie mają bynajmniej intencji podważania wartości publikacji. Uznać ją należy za znakomitą, wprost bezcenną. Udostępniając ją, Wydawcy zasłużyli sobie na jak najgorętszy aplauz. Gratulujemy! Oczekujemy dalszego ciągu dekrétów; lektura ich jest fascynująca.

II.

1. Oberhof krakowski podkreśla, że pracuje sumiennie; dobrze przetrwał przesłane sobie pisma procesowe, 1406: *que (scripta vestra) bene ruminavimus*. Jego wyroki są jasno zredagowane, jak to ma wynikać z zachowania się stron, 882: *quod ex quo ipse Mathias, postquam exaudivit sententiam iuris supremi, non dixit ipsam sibi fore gravem ad intelligendum, quia simplex sententia fuit*.

2. Dekrety ujęte zostały w formie obiektywnej. Wszakże parę wypowiedzi stron procesowych znalazło się w pierwszej osobie; drukowalibyśmy je najchętniej w cudzysłowach. Ponieważ jest ich niewiele, przytaczamy je w komplecie; niech dodają smaczku suchym wywodom prawniczym, 71: *et pars citata respondit, quod „habeo”*; 127: *„sed quidquid dixi, illud dixi ex mea insipientia, ebrietate et fatuitate”*; 493: *dixit: „accipio”*, 858: *„audire nolo sententiam vestram, date mihi ulterius”*, 1098: *„domine advocate, nonne ego debeo prius*

³⁴ Figurują tymczasem owe liczby w indeksie niemieckim: *selbdritt, selbsiebt*.

pecunias reponere, quam ille, et tenere meam hereditatem et defendere bona mea”? 1103: „*domine advocate et domini scabini, ex quo wult audire querimoniam? ego volo proponere cum eadem littera domini capitanei*”; 1122: „*non traham, quia tu convenisti, convenies ultra, cui vis*”; 1271: „*accipe hunc equum pro tuo equo*”; 1339: „*nos vidimus eundem fenum, proiectum a Valentino ad Stephanum, sed non vidimus, quis fecit*”; 1431: „*extunc et ego ipsum audire volo*”; 1451: „*ego wolo super prolocucionem benivolam respondere, mortuamque manum sustinere nolens*”; 1539: „*ich wil horen, in welchir weise her mich im rechte gewonnen hette*”.

3. W apelacji — żąda oberhof — sprawa winna być przedstawiona jasno 142: *causa clara*, 230: *clara et lucida, plenaria*, 193: *aperta*, a nie *obscura*, 463: *clare et fundamentaliter*. Jeśli takiej zalety nie ma, oberhof odmówi decyzji, bo *legacio* jest dlań niezrozumiała, 193: *scribitis nobis litteram pro sententia a vobis danda valde obscuram, ex quo discernere non possumus, utrum...*; a dalej: *quapropter de iure scribere nobis debetis lucide et aperte facta, locum, positionem, et quomodo se factum habeat in re vera efficaciter disponere, ut unicuique parcium iuxta Deum et iuris processum iusticie complementum impendamus*. 230: *sed tamen nobis non scribitis clare et lucide...*; ideo *vestris amicitii vestra presencja super scripta pro hac vice sententialem informacionem conclusive conscribere non volumus, ne alicui parti aliquod preiudicium emergi videretur; sed cum in proximis materiam inter partes vertentem plenarie et lucide, prout de iure facere tenemini, ad nos vestra per scripta dirigetis, tunc vobis ambarum parcium pro pecuniis ex iuris forma finali dabimus pro decreto*. Tak też w innych wypadkach, 811: *extunc cum causa ita obscure scripta est et replications parcium non sunt scripte, per quas replications ambarum parcium causa iuxta iusticiam et iuris ordinem possit debito ordine terminari et ad bonum sensum deduci, extunc causa ista ...iuxta querelam et responsionem factas totaliter cum replicationibus scribi debet in unam litteram et ad ius supremum dirigi*; 1204: *et eadem inscripcio dicte caucionis in legacione moderna per vos non est nobis missa neque descripta..., et sine ipsa (infomacione) nullam potuimus vobis nunc dare informacionem*.

Oberhof równocześnie obiecuje rozpatrzenie sprawy, gdy akty zostaną uzupełnione, 1204: *extunc postquam eadem inscripcio dicte fideiussorie caucionis una cum presentibus scriptis... nobis transmissa et descripta fuerit, sufficientem informacionem a nobis habebitis*.

4. Interesujący jest wzajemny stosunek oberhofu i sądów ławniczych. Sąd najwyższy zwraca się do jurysdykcji niższych przez: 166: *amici carissimi*, 1396: *amici dilecti*, 1350, 1425: *amicorum dilecti*, 312: *providi viri amicorumque carissimi*, 230: *amicicie vestre*, 419: *erzame weize libin hern*.

Udziela im aprobaty zatwierdzając w dużej ilości ich wyroki, bo są sprawiedliwe, 1239: *et in eo sententia vestra scabinalis est iusta*, 419: *wen is gerecht ist*. Ale też nie szczędzi ostrych nagan: 166: *miramur de vobis, quod vos*

tam simplicem materiam... intelligere non poteritis... Eapropter... hanc eandem material taliter declaramus, vobisque in meliorem intellectum deducendo. Scire enim debeatis.

Wmawia, że wydają wyroki niezgodne z prawem, 327: *decrevistis... tres testes nominare, quod contra ius Teutonicum est*, 406: *quod vestre ambe scabinales sentencie non secundum formam et exigenciam iuris sunt pronuncciate*, że w jednej i tej samej sprawie podjęto różne decyzje, 688: *scriptis vestris miramur, quomodo in una et eadem causa semper aliter et aliter scribitis de termino isto, de quo nobis scribitis temerarie*; że nawet wydaje wyrok nie związany z powództwem, 101: *quia non iuxta actoris et partis respondentis requisita aliam videlicet de satisfaccione imscriptionis sentenciam tulistis*.

Oberhof liczy się wprost z tym, że sąd ławniczy nie będzie w stanie rozstrzygnąć konkretnego sporu, 164: *si inter partes causam soli decidere non poteritis*.

Ława kieruje pisma do krakowskiej instancji z pokorną prośbą, 1362: *ac scripta vestra presencia nobis missa, quibus humiliter petitis informari a nobis et dari formam iuris*. A już oberhof wyraźnie czuje się dotknięty tym, że sąd w Bochni nie respektuje jego decyzji, 908: *miramur nec mirari sufficimus, quia... nostros tractus adiudicatos suffocastis, nullam tamen auctoritatem super hoc habentes nostras sentencias cassare!* Wyrok oberhofu góruje nad sądem ławniczym: 363: *quia nulla sententia per vos de hac causa fuit pronunccianda, nisi prius a iure supremo pro premissa pecunia habita responsione*, nie może go przeto lekceważyć strona procesowa, 942: *et in eo melioracio sentencie partis respondentis contra sentenciam per nos vobis missam nichil valet*. Wyrok oberhofu nie zakwestionowany nigdzie zachowuje swój walor, 968: *extunc causa circa sentenciam nostram iuris supremi, in Sandomiriam latam, manere debet*. Sąd najwyższy poleca ławnikom, by jego dekrety były pieczętowane chronione w skrzyni, 166: *sentencieque iuris supremi cum singulis reliquis litteris debent sigillari et in cistacula vestra conservari*, albo wpisana do księgi ławniczych, 470: *extunc huiusmodi iuris supremi sententia... in librum vestrum iudiciale introduci debet et actuari in eundem omni absque ulterius partis contradiccione penitus et omnino*.

5. Najwyższy sąd prawa magdeburskiego stosował oczywiście prawo niemieckie, *ius Theutonicum Maydburgense*; temu niejednokrotnie daje wyraz: wyrokował *secundum iuris Teutonici formam*, np. 77, 87, 139, 159, 160, 206, 503 (por. też indeks); *dedistis partibus ius Teutonicum*, 287, 305, 313, 327, 359, 363, 366, 376. Jeden raz wspomina się o *ius Chelmense in Masovia*, 1033, innym razem o prawie lwowskim, 1279: *ius terre (terrarum) Russie, et signanter Leopoliensis civitatis*, 1538: *ad ius suum in Leopolim*.

6. Niemieckim prawem było też 1101: *ius scultetorum*; 826: *super scolteciam iure, quo eadem scoltecia spectat, terminabitur*. Nazywano je też prawem feudalnym, 397: *ius feodale scultetorum*. Dla sołtysów istniał osobny sąd, 960:

iudex scultetorum, 1440: *ius supremum scultetorum castris Sandomiriensis*, 1450: *sentencia de Sandomiria iuris supremi castris Cracoviensis ad ius scultetorum*³⁵.

7. Pojawiają się też wzmianki o prawie wiejskim, 1162 : *talia (ager et pratum) more villano sunt sibi resignata* 1202: *secundum consuetudinem villanicam*. Czyżby ono wówczas już odbiegało od prawa niemieckiego?

8. Być może, normami niemieckimi kierowało się również nieokreślone bliżej *prawo gościnne*, 771: *ad ius hospitum*, 1397: *reformando sibi ius hospitale tamquam hospes*; 1410: *nullum ius hospitale iuxta formam iuris protunc sibi reformando...*; *licet volebat sibi reformare ius hospitale...*; *extunc ipse Iorge Melke ad nullum ius hospitale devenire potest*.

9. Z kilka wzmianek o prawie naturalnym trudno coś powiedzieć o tym, jaką wagę przywiązywało do niego *ius supremum*; powołano *ius naturale* 1405: w sporze syna Mikołaja z teściem; 1245: córka ma bliższość do gruntu *iure naturali*, ale też 1304: matka dziedziczy po córce *iure naturali*.

10. Na czym polega praktycznie sens magdeburga, pokazuje dobitnie wyrok sandomierski, gdzie obie strony są mieszczanami, co wykluczyło kompetencję sądu grodzkiego, 1422: *extunc ipse actor prius se expurgare debet pro eadem re furtiva in iure Thewtonico Maydburgensi, et non in iure castrensi Sandomiriensi*. Podobne rozstrzygnięcie 1344: *quod ex quo vestra in civitate (Przemyśl) et iurisdictione ex antiquis temporibus ius Thewtonicum Maydboriense tenetur et servatur et non Polonicum*; z tego właśnie powodu starosta, a więc urzędnik prawa polskiego, nie ma żadnych praw do głównoszczyzny i nawiązki w wypadkach śmiertelnego pobicia i krwawych ran w mieście, *sed dominus capitaneus ad huiusmodi penas ullum ius habere potest neque a civibus vestris exigere*.

11. Podkreślmy, że trybunały niemieckie respektują przy tem w pełni prawo polskie; sąd uznaje się niekompetentny w sporze o 857: *hereditas convicta iure Polonico*. Za polskie prawo bylibyśmy skłonni poczytać również wprowadzone w niektórych miastach *iura specialia*, odrębne od prawa niemieckiego, 754: (Lublin) *excepto quod aliquod speciale ius et donum in et super bonis haberet, quod nos ex scriptis vestris presentibus percipere non possumus*; zwą się one 742: *lauda*, 776: (Radomsko) *quia super filium suppellectilia post matrem cedere non possunt, excepto quod civitas esset specialier dotata aliquo laudo, quod suppellectilia cedere deberent filiis tam quam filiabus, si vero civitas talibus munimentis non esset dotata...*, i ponownie: *si civitas talibus munimentis, ut supra, non est dotata, extunc...*; 783: (Piotrków) *quod quamvis in primis motibus masculus super masculum pro paraphernalibus, alias o grathy, agere non*

³⁵ Ponieważ byli nimi często *nobiles* (por. wstęp s. XII), dochodzić musiało do konfliktu praw.

potuit..., excepto tamen, quod si civitas tali laudo sit dotata, quod tam bene filius sicut filia aut soror obtinere posset ea; 850: (Strzeżów) quod ex quo laudum est in terra, quod laudum proclamatum est dudum, quod nullum privilegium debet esse pignus alicuius. Wspomniane lauda są oczywiście przepisami prawnymi, wprowadzonymi przez władze polskie.

Jeśli zaś takich odrębnych miejscowych norm nie ma, zastosowanie znajdują przepisy niemieckie, 1037: *et si tunc vestra civitas (Żarnów) non habet aliqua specialia munimenta et privilegia super huiusmodi parafernalia, donata et confirmata per Regiam Maiestatem, extunc res iste, que sunt parafernalia..., przyzna się je zatem zgodnie z normami prawa niemieckiego.*

12. A już szczególny respekt okazuje oberhof wobec wyroku królewskiego, 129: *Si autem petitionem seu arbitrium, alias wilker, de quo scribitis, habetis, quod arbitrium per dominum Regem et Maiestatis sue sigillum esset confirmatum, tunc contra illud nichil dicimus*³⁶.

13. W razie wątpliwości co do stosowanego prawa odsyła się do ziemskiego prawa polskiego, 1089: *quo si littera domini iudicis et subiudicis in se continet, quod domina Anna... inscripsit se et recessit a paternalibus et maternalibus... nichil denominando, neque ius Thewtonicum vel terrestre... tunc causa circa talem inscriptionem iuris terrestris remanere debet.*

14. Podsądnymi sądów prawa niemieckiego są z reguły mieszczanie, *homines civiles*, bo oni nim się rządzili, 1422: *quod ex quo actor et reus sunt homines civiles unius iuris, videlicet Thewtonici Maydburgensis. Prawo niemieckie rozciąga się przy tem na cztery mile od samego miasta, vicini, quia in distancia quatuor miliarium et causa contingit dehonestacionem..., tunc ipse actor prius se expurgare debet pro eadem re furtiva in iure Thewtonico Maydburgensi et non in iure castrensi Sandomiriensi, antequam ipse citatus sibi, actori, ad propositionem aliquam responsionem faciet...*

Okazuje się wszakże, że sąd w Lelowie sądził w sprawie o zranienie osobę, 139: *ius civile non habentem*; oskarżyciel, obywatel Lelowa, nie zadowolony z wyroku, apelował do krakowskiego oberhofu, a ten również sprawę rozpatrzył!

15. Podsądnym w mieście bywa też 953: *nobilis Neza (Nędza?)*; 286: *nobilis*, u którego *equus arrestatus*; 299: szlachcic występuje również przed sądem bieckim, skąd spór ma przejść do oberhofu. Tenże podejmuje decyzję nawet w sporze, w którym jedną stroną jest *magnificus dominus Versius*, a drugą — solejowski konwent.

16. Przed sądem prawa niemieckiego może występować: również duchowny, 382: *homo spiritualis*, wszakże musi mieć zastępcę, 859: *quod ex quo*

³⁶ Por. też 130.

persona spiritualis in iure nostro Thewtunico per se ipsum nichil agere potest sine tutore legitimo, et cum dominus Leonardus persona sit spiritualis... Rzeczywiście niejednokrotnie procesują się przed nim księża i jako powodowie, i jako pozwani 181: *clericus*, Wojciech Żak, jest powodem (por. też 186)³⁷, inny duchowny — pozwanym, 952: *pars respondens est clericus et dicit post matrem suam nichil obtinuisse, nec res istas, pro quibus lis agitur, et dicens hoc habere pro impensis studii sui, et cum clericus est..., tunc propior uti clericus res easdem obtinere, quam quod amitte ipsum ab eisdem rebus reprimere possent; et hoc si non est dotatus ecclesiasticis bonis*; 689: *quod ex quo pars rea defendit se iure spirituali inprimis tanquam accolitus, postmodum vero obmittens hoc ius dedit se ad gratiam, extunc illa gracia stat in pecunia, videlicet pro maiori vulnere quintam mediam marcam*; 1178: *per manum spiritualem* postępuje się też w Sandomierzu³⁸; por. też wyżej pkt. 13. I *nobiles*, i *clerici* jako strony pojawiają się w dekretach wyjątkowo³⁹.

17. 1258: *nobiles sive ignobiles* mogą być powoływani w charakterze świadków, oczywiście jeśli to *homines fidedigni*; według dekretu 181 także starosta i woźny *de iure Polonico*. Zresztą stronie to nic nie pomoże: bliższość przynajmniej sąd jej przeciwnikowi, mieszczaninowi.

18. Zaskarżony wyrok sądu ławniczego krakowski oberhof bądź zatwierdza, bądź anuluje, 79: *dando pro decreto iuris*. Na zatwierdzanie przykładów niemało, 44: *sed circa vestrum decretum causa debet permanere* (tak też 317, 321, 412, 442, 491, 459: *et in hoc vestra sententia scabinalis obtinet firmitatem*; 117: *et in eo sententia vestra vigorem habet*, 147: *et in eo sententia vestra scabinalis... debet habere processum*, 402: *et cum sententia vestra scabinali debet habere processum et obtinere vim et vigorem*, 135: *zo zal dy zache bey ewerim scheppen artil bleyben, und Swanszko zal demselbin ewirm S(scheppin) ortil genug tun, z uzasadnieniem wen is ist gerecht*, a tym samym apelacja nie uzasadniona.

Po niemiecku, 419: *Und dorumme sal dy sache bey der scheppen ortil bleiben, wen is gerecht ist*, 843: *und alzo zal dy sache bey ewerm scheppin ortil bleybin, wen is ist gerecht, und des scheldes ortil unrecht*, 1379: *und in dem ist ewir scheppin ortil gerecht, und des schelders ortil zal machtlos seyn*.

³⁷ Zauważmy, że w drugim dekrete już nie zaznaczono, iż strona, ów Wojciech, jest duchownym!

³⁸ Ale pamiętajmy, że klasztory, o których w dekretach wzmianki (857: Zwierzyniec, 1201: Miechów, 1312: Sulejów), były właścicielami ziemskimi, posiadającymi osady lokowane na prawie niemieckim; co więcej, klasztor tyniecki miał swoje 861: *ius supremum*, w którym zresztą *assistentes* byli *nobiles*!

³⁹ Niejednokrotnie przygodne wzmianki o proboszczach, oficjałach i klasztorach, por. *Register I* pod *abbas, claustrum, conventus, monasterium, officialis (spiritualis), persona spiritualis, prepositus*.

19. Ale bynajmniej nie aprobeuje wszystkich wyroków sądów niższych, lecz je kasuje, przyznając tym samym rację apelującemu, 51: *et in eo sententia vestra (scabinalis) est cassa*, 88, 173, 224: ... *et ullius vigoris*, 416: *vestra autem scabinalis sententia permanebit irrita*, 1040: *et in eo sententia vestra scabinalis adhuc locum non habet*, 1382: *und in dem zal ewer ortil achtlos seyn*, a tym samym 354: *et sic sententia appellantis obtinebit vim et vigorem*, 421; 871: *et sententia appellantis habet locum* 131: *und mit deme ist das schelders ortil bestetigt*, 504, 514, 931; 309: *Und also sal des schulders ortil vorgang, bund und kraft haben*, 430, 1382. Nawet gdy jest 1240: *sententia deifica comprobata*, 1265: *vestra sententia deifica!* Co w końcu pisarz pod ostatnim przymiotnikiem rozumiał?

20. Czasem wyrok sądu niższego utrzymuje się częściowo, 111: *et in eo sententia vestra pro dotalicio est cassa, alia autem pro puero habet vigorem*.

21. Wydawca podkreśla, że prawie jedna trzecia wyroków sądów ławniczych została utrzymana po myśli apelującego⁴⁰. Zadaliśmy sobie trud, by zestawić wyroki kasujące i utrzymujące⁴¹; pierwszych naliczyliśmy 273, drugich — 178⁴². Czy na tej podstawie wolno wysnuwać wnioski o dobrej znajomości prawa niemieckiego u apelujących, jak to czyni Wydawca⁴³?

22. Obok konkretnych rozstrzygnięć pomieszcza się niekiedy w uzasadnieniach wyroków generalne zasady prawnicze (?), których się oberhof trzymał. Rzecz wprost bezcenna dla historyka prawa. Jest ich niemało. Wymagają przeto one osobnego zestawienia. Może uda nam się je opublikować.

23. Ciekawy jest stosunek sądu najwyższego do czynności prawnych, dokonanych sprzecznie z prawem. Raz uważa je za nieważne, 1424: *quod ex quo talis resignacio inter prefatos coniuges coram vobis super bonis immobilibus hereditariis in iudicio banito compulse celebrato facta est...*, *tum eciam ex melioracione et responsione partis clare cognovimus, que prefata resignacio est facta contra ius scriptum, extunc talis resignacio, que facta est inter prefatos coniuges super bonis hereditariis in iudicio banito compulse celebrato, nullum habet rubor firmitatis; et hoc, quod frater prefati resignatoris, Thomas, protunc, dum talis resignacio contra ius facta, coram iudicio stetit et tacuit, hoc ipsi actori nocere non potest...* Tymczasem inny wyrok ławy, choć wydany, 1194–95: *contra ius scriptum*, ale przyjęty przez stronę, *pro iure suscepit*, uznany za ważny!

⁴⁰ *Einleitung*, s. XXV.

⁴¹ Braliśmy pod uwagę tylko dekrety, w których wyraźne stwierdzenie o kasacji czy utrzymaniu sentencji sądów ławniczych.

⁴² Zdarzają się też wyroki, przyznające rację po części jednej, po części drugiej stronie, np. 1351.

⁴³ *Einleitung*, s. XXVI.

24. Sąd najwyższy żąda oczywiście za swoją pracę honorarium, 230: *pro pecuniis*. 145: *iam destinata pecunia pro responso*, 179: *contra eandem non susceptam sententiam pecunia ad ius supremum est posita*, 954: *ponendo pecuniam sua ad ius supremum*. Zwie się ono przeto 582: *pecunie sententiales*. Nie znamy ich wysokości. Musiała ona jednak być niemała, skoro strona niejednokrotnie opłaty w terminie nie wноси mimo założenia apelacji, 151: *Paulus cum fratre suo, eandem sententiam pro iure non suscipiens, etiam suam pecuniam viceversa alias na wstecz ad ius supremum ponere se exhibuit, et eandem pecuniam iuxta decretum iuris in duabus septimanis non posuit*; 544: *et ipsa pars rea revocavit se cum pecuniis suis ad ius supremum petens sibi dari duas septimanas, et in duabus septimanis pecunias non posuit, nec etiam in aliis duabus septimanis sequentibus ponere curavit*; przeto — co oczywiste — przegrywa proces.

Opłatę zwraca się apelującemu, gdy jego sprawa okaże się słuszna, 253: *quod ex quo iudicium bannitum testatur...*, *quod Marcus... posuit pecunias ad ius supremum et sententia est lata pro eodem, extunc eedem pecunie sibi, Marco, debent restitui*; 324: *pecunias ad empcionem ortilegii datas sibi, Paulo, restituere et pro eis satisfacere debet*. Zwracał ją — sądzić wolno — przeciwnik procesowy.

25. Tyle uwag o krakowskim sądzie najwyższym prawa niemieckiego i o jego stosunku do innych trybunałów nasuwa lektura dekretów. Wymagają one rzeczywiście dalszych starannych i głębokich studiów⁴⁴.

⁴⁴ Vorwort, s. V.